

A lehetséges világok határai

PRX 312

2015. január 7.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
1. A világokon átívelő azonosság problémája.....	4
2. A metafizikai lehetőségesség kiterjesztése.....	6
3. Ami logikailag lehetséges, az elgondolható	7
4. Ami elgondolható, az metafizikailag lehetséges	8
5. A lehetséges világok ontológiai státusza.....	13
5.1. Fikcionalizmus	13
5.2. Genuin realizmus.....	14
5.3. Ersatzrealizmus	15
6. Ellenvetések.....	17
6.1. A határ hiánya	17
6.2. Matematikai és geometriai problémák	19
6.3. Kontraintuitivitás.....	20
7. Konklúzió	21
Irodalomjegyzék.....	23

Bevezetés

A lehetséges világok terminusainak segítségével az aktuális világ tényeinek ellentmondó állításokat is megfogalmazhatunk. Mondhatjuk például azt, hogy az Eiffel-torony lehetne két méterrel magasabb, azaz létezik egy lehetséges világ, amiben az Eiffel-torony két méterrel magasabb mint aktuális világunkban. Bizonyos kontrafaktuális állítások azonban problematikusak. Vajon minden megfogalmazható kontrafaktuális állítás olyan világhoz vezet, amely lehetséges? Többen¹ ugyanis azt gondolják, hogy egyes dolgoknak, fajoknak vagy individuumoknak vannak lényegi tulajdonságaik, melyek megléte nélkül nem létezhetnek egyetlen lehetséges világban sem. Ha azonban olyan kontrafaktuális állításokat fogalmazunk meg, amelyek szerint egy dolog nem rendelkezik valamelyik – a mi világunkban esszenciálisnak minősülő – tulajdonságával, akkor olyan világokhoz jutunk, amelyek már nem mondhatók lehetségesnek. Az egyes dolgok lényegi tulajdonságain tehát nem változtathatunk, és ezért természetes intuícióinkból kiindulva valamiféle határt kellene tudnunk szabni a lehetőségeknek, azaz meg kellene tudnunk mondani melyek azok a világok, amelyek lehetségesek, és melyek azok, amelyek nem.

Dolgozatomban amellet érvelek, hogy ilyen határ egyáltalán nem létezik. Ez azt jelenti, hogy minden lehetséges világ létezését el kell fogadnunk. Lehetségesnek akkor nevezek egy világot, ha – a szó legtagabb értelmében – mentes a logikai ellentmondásoktól. Ezekről a lehetséges világokról mutatom ki dolgozatomban, hogy nem csak logikailag, hanem metafizikailag is lehetséges világok. Tehát azt állítom, hogy minden, ami logikailag lehetséges, az metafizikailag is lehetséges. Tézisem bizonyításához először azt kell igazolnom, hogy minden, ami logikailag lehetséges az elgondolható. Ezután amellet érvelek, hogy minden, ami elgondolható az metafizikailag lehetséges. Az előbbi két állításból világosan következik, hogy a metafizikai lehetségesség fogalma kiterjeszthető a logikai lehetségesség fogalmára. Ezt követően, mivel a lehetséges világok ontológiai státuszát illetően nem szándékozom elköteleződni valamely konkrét elmélet mellett, megvizsgálom, hogy tézisem milyen következményekkel jár a modális metafizika egyes irányzataira nézve. Kitérek a fikcionalizmusra, a genuin realizmusra és az ersatzrealizmusra. Végül ismertetek

¹ Lowe 2008, 23. o.

Fine 1992, Vö. Kapelner 2013, 362. o.

Tahko 2013, 2. o.

néhány – a tézissel szemben megfogalmazható – lehetséges ellenvetést, és megválaszolom őket.

1. A világokon átívelő azonosság problémája

Ebben a szakaszban először ismertetem a világokon átívelő azonosságra vonatkozó – Roderick Chisholm által felvetett – problémát,² majd az arra kínáló esszencialista megoldást. A lehetséges világok terminológiájának fő funkciója, hogy a modalitásra vonatkozó kijelentéseinknek értelmet adhassunk. Például, ha azt gondoljuk, hogy az a tény, hogy egy asztal jelenleg barna, lehetne másképp is, azaz az adott asztal például lehetne barna helyett akár fekete is, azt jelenti, hogy van egy lehetséges világ, amelyben az asztalos fekete festéket használt, és amelyben az asztal fekete.³ A kérdés az, hogy *minden* ténnyel megtehetjük-e ugyanezt. Chisholm 1967-es cikkében⁴ megfogalmaz egy paradoxont, ami ellentmondani látszik annak, hogy ezt megtehetnénk minden tényre vonatkozóan, és komoly nehézségeket vet fel a világokon átívelő azonosságra nézve.

Vegyük először azt a lehetséges világot, ami csak annyiban tér el a miénktől, hogy abban Ádám nem 930 hanem 931 évig él. A két Ádámot a két különböző világban azonosnak tekinthetjük. Ez az állítás nem magától értetődő, ezért mielőtt továbbhaladnánk a paradoxon ismertetésében, röviden kitérek arra, Chisholm mivel indokolja ezt az azonosságot. Felmerül a kérdés ugyanis, hogy miképp lehetséges Ádámnak egyszerre két világban léteznie, ráadásul különböző tulajdonságokkal: az egyik Ádám 931 a másik pedig csak 930 évig él. Ez ellentmond az Azonosak Megkülönböztethetlensége Törvényének.⁵ Azt a kérdést, hogy hogyan lehet a két világ Ádámja azonos, összevethetjük azzal a kérdéssel, hogy egy adott világon belül hogyan lehet az az Ádám, aki fiatalon evett a gyümölcsből, azzal az Ádámmal, aki már 930 éves. Ez is ellentmond az Azonosak Megkülönböztethetlensége Törvényének, minthogy az egyik Ádám fiatal, a másik pedig öreg. Ennek ellenére – a személyes azonosságra vonatkozó megfontolásokból –, elfogadjuk, hogy a két Ádám azonos.

Továbbhaladva Chisholm gondolatmenetében tegyünk még egy módosítást abban a lehetséges világban, ahol Ádám 930 helyett 931 évig él: Noé éljen 950 év helyett 949 évig. Ezután lépünk át egy másik lehetséges világra, ahol Ádám 932 évig él, Noé pedig 948 évig. Tovább lépkedve a lehetséges világok között, Ádám életkorát mindig egy évvel növelve, Noé

² Chisholm 1967, 1-6. o.

³ Tőzsér 2009, 169. o.

⁴ Chisholm 1967, 1-6. o.

⁵ Tőzsér 2009, 188. o. „[...] amely szerint ha $a = b$, akkor minden, ami igaz a -ra az igaz b -re is.”

életkorát pedig mindig egyel csökkentve, egyszer csak elérünk egy lehetséges világot, ahol Ádám már 950 évig él, Noé pedig már csak 930 évig, azaz végül kicseréltük Noé és Ádám életkorát. Folytassuk ezt a kicserélést más tulajdonságokkal például a nevük első betűjével, aztán a másodikkal stb. és végül kicseréljük a nevüket is. Ha az összes tulajdonságot kicseréljük, végül – amennyiben hallgatunk arra az intuíciónkra, hogy az összes tulajdonságot kicserélve Ádám valamiképpen azonos lesz Noéval, Noé pedig Ádámmal – egy olyan lehetséges világhoz jutunk, amely teljesen olyan mint a miénk, azt leszámítva, hogy abban a világban Noé Ádám, Ádám pedig Noé. Kérdés azonban, hogy minek az alapján mondhatjuk azt, hogy az aktuális világ Ádámja azonos ennek a lehetséges világnak a Noé-jával és fordítva. Azaz mi alapozza meg azt az azonosságot, ami miatt azt mondjuk, Ádám Noé, Noé pedig Ádám?

Chisholm felveti azt a lehetőséget, hogy ezt a paradox helyzetet úgy küszöbölhetjük ki, hogy egy idő után meg kell állnunk a tulajdonságok kicserélésében. Azaz létezik valamiféle x küszöb, amely után következő $x+1$ -edik tulajdonságot már nem cserélhetjük ki. Ha tovább cserélgetnénk a tulajdonságokat, akkor Ádám már nem lenne Ádám és Noé már nem lenne Noé. Azokat a tulajdonságokat, melyeket nem cserélhetünk ki anélkül, hogy a dolog megszűnne az lenni ami, lényegi tulajdonságoknak nevezzük. A lényegi tulajdonságok bevezetésével megmarad a világokon átívelő azonosság, de nem kell elfogadnunk ilyen extrém következményeket.

Ez viszont azt jelenti, hogy nem ismerhetünk el minden szóba jöhető lehetséges világot lehetségesként, hanem – természetes intuíciónkból kiindulva – valamiféle határt kellene tudnunk szabni a lehetőségeknek. Laurie Ann Paul *The Context of Essence* című cikkében azonban a következőképp fogalmaz:

„Ha azt gondoljuk, hogy nincsenek világos intuíciónk azzal kapcsolatban, hogy egy adott dolog mely tulajdonságai esszenciálisak, [...] talán a lényeg ismertetőjegyei végül esetlegesennek bizonyulnak, sokkal vonzóbbá téve ezáltal az antirealista álláspont elfogadását az esszencializmus tekintetében.”⁶

Erre a problémára Penelope Mackie, David Lewis és maga Chisholm is rámutatott: az esszencialista álláspontnak a legfőbb nehézsége az, hogy nem tudjuk, hol és minek az alapján

⁶ Paul 2004, 177. o. „If we think that we lack clear intuitions about which properties of an object are essential to it, [...] perhaps attributions of essence are arbitrary after all, making antirealism about essentialism much more attractive.”

kell meghúzni ezt a határt, továbbá, hogy melyek azok a lehetséges világok, amelyeknek létét a megadott kritériumok alapján tagadnunk kell.

2. A metafizikai lehetséges kiterjesztése

A továbbiakban amellet érvelek, hogy minden, ami logikailag lehetséges, az metafizikailag is lehetséges, nem húzhatunk semmiféle határt a világok között, azaz – amennyiben tézisem megáll – minden logikailag lehetséges világot el kell ismernünk mint metafizikailag lehetséges világot. Mielőtt hozzáfognék a tézis bizonyításához először tisztázom, mit is értek a tételben szereplő különböző fogalmakon.

A logikai lehetségeséget a következőképp értelmezem: logikailag lehetséges mindaz, ami nem tartalmaz önellentmondást. Dolgozatomban tehát azt az álláspontot képviselem mely szerint a logikának nincs empirikus tartalma, csak a logikai igazságok tartoznak bele. Ezen a ponton azonban számot kell adni arról, hogy álláspontom hogyan viszonyul Kripkének a lehetséges világokra vonatkozó elképzeléséhez. Kripke *Megnevezés és szükségszerűség* című előadássorozatában⁷ sajátos álláspontot képvisel a szükségszerű és az a priori állítások közötti különbségre vonatkozóan.⁸ A „szükségszerű” metafizikai, az „a priori” epistemológiai fogalom. Szerinte sokan – tévesen – egybemossák a kettőt, miután általánosan elfogadottnak tekintik, hogy nem léteznek a priori kontingens, illetve a posztteriori szükségszerű igazságok. Kripke tagadja ezt; szerinte ugyanis az említett két típusban is léteznek igaz állítások, például a posteriori szükségszerű, hogy a víz H₂O, a priori kontingens, hogy a standard méterrúd 1 m hosszú.⁹ Kripke szerint tehát igaznak fogadhatunk el olyan állításokat, mint például, hogy a víz szükségszerűen H₂O, vagy – a tulajdonnevek szemantikája miatt – Arisztotelész szükségszerűen ember stb. Fontos felhívni a figyelmet azonban arra, hogy Kripke itt végig *metafizikai* szükségszerűségről beszél, nem *logikairól*. Ami miatt mégis érdemes megemlíteni Kripke álláspontját, az akkor válik világossá, amikor a metafizikai szükségszerűség és a logikai szükségszerűség azonosságának kérdése kerül ismét előtérbe. Az ezzel kapcsolatos problémákat a tézisémmel szemben felvethető ellenvetésekkel kapcsolatban részletezem.

A logikai lehetségeség megengedi, hogy igaz lehessen például az az állítás, hogy Arisztotelész nem ember. Viszont nem lehetséges például az az állítás, hogy Arisztotelész

⁷ Kripke 2007

⁸ Cohen 2008, 2-3. o.

⁹ Cohen 2008, 3. o.

ember és Arisztotelész nem ember, ugyanis egy állításnak és ugyanazon állítás negációjának a konjunkciója semmiképp sem lehet igaz a klasszikus elsőrendű logika szerint.

Metafizikai lehetségeségen azt értem, hogy az adott világ létezik, azaz az adott lehetséges világot mint lehetséges világot el kell ismernünk. Továbbá, annak megfelelően, hogy mit gondolunk a lehetséges világok ontológiai státuszáról, be kell tudnunk illeszteni az általunk elfogadott lehetséges világok közé. Hogy erre vonatkozóan az egyes irányzatok esetén milyen megoldási stratégiák alkalmazhatók, azt dolgozatom második felében részletezem.

3. Ami logikailag lehetséges, az elgondolható

Első bizonyítani kívánt állításom tehát az, hogy minden ami logikailag lehetséges, az elgondolható.¹⁰ Yablo 2004-es *Is conceivability a guide to possibility?*¹¹ című cikkének elején azt állítja, hogy Putnam szerint képesek vagyunk rá, hogy elgondoljuk, hogy a víz nem H₂O. Azonban ezután azt állítja Putnam, hogy ez logikailag nem lehetséges.

[...] Nagyon jól el tudunk képzelni olyan tapasztalatokat, melyek meggyőznének minket arról, hogy a víz nem H₂O. Ebben az értelemben elgondolható, hogy a víz nem H₂O. Elgondolható, ám logikailag nem lehetséges! Az elgondolhatóság nem bizonyítéka a logikai lehetségeségnek.¹²

Ha azonban a logikára abban az értelemben hivatkozunk, ahogy a fogalmi tisztázás során kifejtettem, azaz ha a logikának semmiféle empirikus tartalma nincs, akkor ez az állítás máris lehetséges logikailag. Annak belátásához, hogy a logikát helyesebb így használni, érdemes megfontolni a következőt: ha azt gondoljuk, hogy „A víz nem H₂O.” állítás önellentmondást tartalmaz, akkor próbáljuk meg formalizálni. Ehhez egy ponton olyan posztulátumok bevezetésére lesz szükség, amelyek már nem logikai igazságok. Hasonlóan mint a „Minden aggregény nőtlen.” állítás esetében: ahhoz, hogy logikai ellentmondást tudjunk képezni belőle, be kell vezetni azt a posztulátumot, hogy „minden x-re ha x aggregény, akkor x nőtlen.” Ez és

¹⁰ Az elgondolhatóság fogalma, bár az itt szereplő fogalmak közül a legegyszerűbbnek tűnik, valójában a legproblémásabb. Chalmers például az elgondolhatóságnak rengeteg típusát különbözteti meg. Ennek kifejtésére hamarosan kitérek, addig az elgondolhatóság valamiféle intuitív fogalmát alkalmazom.

¹¹ Yablo 2004, 2. o.

¹² Putnam 1975, 233. o. „[...] we can perfectly well imagine having experiences that would convince us ...that water isn't H₂O. In that sense, it is conceivable that water isn't H₂O. It is conceivable but it isn't logically possible! Conceivability is no proof of logical possibility.”

az ehhez hasonló posztulátumok azonban nem axiómái a klasszikus elsőrendű logikának, tehát „A víz H₂O.” vagy a „Minden aggregény nőtlen.” és az efféle állítások szemantikai, nem pedig logikai igazságok.

A logikai lehetőségességet pontosan az efféle empirikus tartalmakra vonatkozó állításokkal állt szándékomban kibővíteni, azaz lehetségesnek elfogadni „A víz nem H₂O.”-hoz hasonló állításokat. Ha tehát így használjuk a logikai lehetőségességet, akkor igaz az az állítás, hogy minden ami logikailag lehetséges, az elgondolható.

4. Ami elgondolható, az metafizikailag lehetséges

Következő állításom, hogy minden, ami elgondolható, az metafizikailag lehetséges. Chalmers 2002-es *Does conceivability entail possibility?*¹³ című cikkében hasonló konklúzióra jut, amit a gyenge modális racionalizmus bevezetésével ér el. Ez az álláspont egy mondatban úgy foglалható össze, hogy az elsődleges pozitív ideális elgondolhatóság maga után vonja az elsődleges lehetőségességet.¹⁴

A gyenge modális racionalizmus három megkülönböztetés segítségével érihető el: Chalmers cikkében először különbséget tesz (i) prima facie és ideális, (ii) pozitív és negatív, (iii) elsődleges és másodlagos elgondolhatóság között, valamint (iv) elsődleges és másodlagos lehetőségesség között.

- (i) Az első megkülönböztetés arra a kérdésre vonatkozik, hogy milyen típusú érvelés szolt bele, hogy mi az, amit az adott ember elgondolt. Chalmers prima facie-nek nevezi az első pillantásra elgondolhatónak tűnő állításokat, amelyek azonban többnyire nem gondolhatók el ideálisan. Ez azt jelenti, hogy ideális ésszerű mérlegelés után nem gondolhatók el, például nem tudunk köréjük olyan lehetséges világot konstruálni, ahol az adott körülmények mellett is igazak tudnak maradni. Ha valaki egy lehetőséget prima facie elgondolhatónak talál, ez csak az ember kiinduló reakciója, a lehetőségre vonatkozó minden további érvelés nélkül. Gyakran a prima facie elgondolt lehetőségek megdőlnek jobb érvelés által. Ideális racionális érvelés, ezzel szemben olyan érvelés ami nem megdönthető jobb érvelés által. Egy lehetőség ideálisan elgondolható akkor,

¹³ Chalmers 2002, 1-41. o.

¹⁴ Chalmers álláspontjának ismeretéséhez a továbbiakban az említett cikken túlmenően a Stanford Enciklopédia Epistemology of Modality című cikkének Conceivability-Based Accounts című fejezetére támaszkodom. (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2007, Conceivability-Based Accounts)

ha ideális racionális érveléssel jutunk el hozzá. Tehát amikor az elgondolhatóság és a lehetségesség között valamiféle kapcsolatot keresünk, akkor a szóbanforgó érvelésnek ideálisnak kell lennie.

(ii) Egy másik megkülönböztetés vonatkozik arra, hogy milyen módon gondoljuk el az egyes dolgokat. Pozitív elgondolhatóság ténylegesen egy szcenárió létrehozására vonatkozik amiben egy állítás igazolt. A gondolatkísérletek általában pozitív elgondolhatóságot foglalnak magukban.¹⁵ Ezzel szemben, negatív elgondolhatóság arra vonatkozik, hogy nem tudunk kizárni egy bizonyos állítást. Tehát negatívan elgondolható minden, aminek az igazsága nem zárható ki, azonban ezek közül rengeteg olyan dolog létezhet, amit nem tudunk ténylegesen elgondolni – például nem tudunk perceptuálisan elgondolni valamit, ami semmilyen nyomot nem hagy az érzékszerveink számára.¹⁶

(iii)–(iv) Egy harmadik megkülönböztetés két különböző módra vonatkozik amelyen állításokat értékelünk lehetséges világokon keresztül. A megkülönböztetés alapja, hogy „Az Esthajnaleszillag nem azonos a Vénusszal” elgondolható egy bizonyos módon – elsődleges vagy episztemikus elgondolhatóság – azonban egy bizonyos módon – másodlagosan – nem gondolható el, mert a Kripke utáni analitikus metafizikában a poszteriori szükségszerűségek közé sorolható, hogy ez a két égitest azonos.¹⁷ Maga a megkülönböztetés elsődleges és másodlagos lehetségesség között egy független elméleten nyugszik: Az episztemikus két-dimenziós szemantikán.¹⁸

Az elsődleges és másodlagos elgondolhatóság és lehetségesség közötti megkülönböztetések bevezetésére azért van szükség, mert a Kripke által bevezetett a poszteriori szükségszerűségek problémát jelentenek, amikor megkísérélünk valamiféle kapcsolatot definiálni elgondolhatóság és lehetségesség között. Ha ugyanis léteznek a poszteriori szükségszerűségek, akkor elkerülhetetlenül felmerül a kérdés, hogyan vonhatja maga után egy S állítás – akár a priori okoskodással alátámasztott – elgondolhatósága annak lehetségességét? Mindig fennál ugyanis annak a lehetősége, hogy valaki elgondolhatónak talál

¹⁵ Stanford Encyclopedia of Philosophy 2007, Conceivability-Based Accounts „Thought experiments, such as Putnam's Twin Earth, involve positive conceivability”

¹⁶ Chalmers 2002, 5. o.

¹⁷ Chalmers 2002, 10. o.

¹⁸ Chalmers 2004, 153-226. o.

egy S állítást és ideális érveléssel alátámasztja, ám mégis akad olyan – a priori nem elérhető – Q a posztteriori szükségszerűség, ami nem fér össze S igazságával.¹⁹

Például az ember elgondolhatónak találhatja, hogy az Esthajnalcsillag ne legyen azonos a Vénusszal vagy például, hogy a víz kémiai képlete ne H_2O legyen, hanem legyen pl. XYZ.²⁰ Ezek az elgondolt scenáriók azonban nem lehetségesek metafizikailag, mert a standard kripkeiánus álláspont szerint a posztteriori szükségszerűség, hogy az Esthajnalcsillag azonos a Vénusszal, és a víz esszenciálisan tartalmaz hidrogént és oxigént 2:1 arányban, ez is egy a posztteriori szükségszerűség, ezért sem „az Esthajnalcsillag nem azonos a Vénusszal” sem pedig „a víz XYZ molekulákból áll H_2O helyett” scenárió nem lehetséges metafizikailag annak ellenére, hogy elgondolhatónak találtuk őket. Ezekből a példákban látszik, hogy az a posztteriori szükségszerűségek létezése alapvető problémát jelent az elgondolhatóságról lehetségességre következtetni próbáló elméletek számára.²¹

Az episztemikus kérdimenziós szemantika modellje azonban lehetővé teszi egy a priori összeköttetés létezését elgondolhatóság és lehetségesség között. Ennek eléréséhez az elgondolhatóságot és a lehetségességet elsődlegesen állítások *tulajdonságává* teszi. Az állítások tartalmára vonatkozóan két típust különböztet meg – elsődleges és másodlagos tartalom –, és annak megfelelően tesz különbséget elsődleges és másodlagos elgondolhatóság ill. lehetségesség között, hogy mire utal az adott állítások tartalma. A megkülönböztetés megértését a következő leírás segít intuitíve megérteni:²²

„Ha S egy állítás:

- i. az elsődleges tartalma S-nek egy függvény, mely központi világokról igazságértékekre képez, ahol egy központi világ egy episztemikus scenárió ami egy adott helyen és időben létező ágensből, és egy episztemikus hipotézisnek vett scenárióból áll arról, hogy az aktuális világ milyennek derülhet ki. Ahol W egy episztemikus scenárió, a heurisztikus kérdés az elsődleges tartalomra: Ha W-ről kiderül, hogy az aktuális világ, mi az igazságértéke S-nek?
- ii. a másodlagos tartalma S-nek egy függvény, mely lehetséges világokról igazságértékekre képez, ahol a lehetséges világokat, melyekben S-t értékeli, kontrafaktuálisnak tekintjük egy adott világgal szemben, amit aktuálisnak veszünk. Ha

¹⁹Stanford Encyclopedia of Philosophy 2007, Conceivability-Based Accounts

²⁰ Chalmers 2002, 10. o.

²¹ Stanford Encyclopedia of Philosophy 2007, Conceivability-Based Accounts

²² Stanford Encyclopedia of Philosophy 2007, Conceivability-Based Accounts

W és W* lehetséges világok, a heurisztikus kérdés a másodlagos tartalomra: Ha adott hogy W az aktuális világ, mi az igazságértéke S nek W*-ban?”²³

Például legyen S a következő állítás: „a víz kémiai képlete XYZ”, ahol XYZ olyan kémiai anyagokat jelöl, amelyek létezése nem fér össze az aktuális világ fizikai törvényeivel. Továbbá legyen XYZ-világ egy lehetséges világ amelynek fizikai törvényei különböznek az aktuális világ fizikai törvényeitől: például létezik a fent említett XYZ kémiai anyag. A „víz” szó pedig jelöljön bármit, ami kielégíti a következő leírást: V, ahol Vegy iható folyadék ami csapadékként hullik az égből, megtalálható az óceánokban stb. Tegyük fel, hogy az XYZ-világban az XYZ anyag kielégíti a V leírást.

Tehát S-nek létezik elsődleges tartalma, ugyanis ha az XYZ- világról kiderül, hogy az az aktuális világ, akkor „a víz képlete XYZ” állítás igaz lesz, mivel az XYZ- világban az anyagnak, ami kielégíti a V leírást, a képlete XYZ. Ha tehát felvetjük a kérdést, hogy mi „a víz képlete XYZ” állítás igazságértéke az aktuális világban, ha kiderül, hogy az XYZ- világ az aktuális világ, akkor arra jutunk, hogy az állítás igaz, hiszen XYZ kielégíti a V leírást.

Az állítás, másodlagos tartalmát tekintve azonban nem lehet igaz, mivel ha az aktuális világot rögzítettnek vesszük, és azt kérdezzük mi az igazságértéke „a víz képlete XYZ” állításnak az XYZ- világban kontrafaktuálisan tekintve, akkor arra jutunk, hogy az állítás hamis. Ugyanis ha a mi világunk az aktuális világ, ahol adott, hogy a víz esszenciálisan tartalmaz hidrogént és oxigént 2:1 arányban, akkor „víz” jelentése kizárja annak lehetőségét, hogy valami, amit az aktuális világban víznek nevezünk más kémiai anyagokból álljon. Ha tehát adott, hogy a víz H₂O, akkor nem lehetséges, hogy XYZ-t tartalmazzon.

. Ha azonban a „víz” szó a V leírást kielégítő anyagra utal, és az XYZ- világot egy hipotézisnek tekintjük arra vonatkozóan, hogy milyen lehet az aktuális világ, akkor arra jutunk, hogy a „víz képlete XYZ” állítás lehet igaz²⁴.

A Kripkei a poszteriori állítások struktúrája az episztemikus két dimenziós szemantika szerint a következő:

„Az olyan állítások mint: >>a víz tartalmaz hidrogént<<, kontingens elsődleges, és szükségszerű másodlagos tartalommal rendelkeznek.”²⁵

²³ Stanford Encyclopedia of Philosophy 2007, Conceivability-Based Accounts

²⁴ Stanford Encyclopedia of Philosophy 2007, Conceivability-Based Accounts

²⁵ Stanford Encyclopedia of Philosophy 2007, Conceivability-Based Accounts

A Kripkei a posztteriori szükségszerűségek elsődleges tartalma tehát *kontingens*, ezen állításoknak csupán a másodlagos tartalma szükségszerű. Az elsődleges tartalmuk azért kontingens, mert léteznek olyan lehetséges világok, melyeket aktuálisnak tarthatunk, és ezek az állítások hamisak bennük. Például, „a víz képlete H_2O ” állítás hamis, és „a víz képlete XYZ” igaz az XYZ-világban, ha XYZ világot egy olyan világnak tekintjük, amiről kiderülhet, hogy az a világ az aktuális világ.

Chalmers tehát a cikk végén arra a konklúzióra jut, hogy az ideális elsődleges – pozitív vagy negatív – elgondolhatóság vezet el az elsődleges lehetségességhez.²⁶ A pozitív és a negatív elgondolhatóság között tehát választhatunk. Ha azt állítjuk, hogy a pozitív elgondolhatóság vezet a lehetségességhez, akkor a gyenge modális racionalizmus mellett foglalunk állást, ha pedig azt, hogy a negatív elgondolhatóság vezet a lehetségességhez, akkor az erős modális racionalizmus mellett. Chalmers a gyenge modális racionalizmus álláspontjára helyezkedik, ám cikkében hangsúlyozza, hogy az erős modális racionalizmus szintén védhető álláspont.²⁷ Ennek az az oka, hogy bár a negatív elgondolhatóság a pozitív elgondolhatóságnál sokkal tágabb kategóriának tűnik, de ez a megállapítás az elgondolhatóság *prima facie* típusára érvényes. Ezzel szemben, amikor ideális elgondolhatóságról beszélünk nem feltétlenül érvényes, hogy a negatív elgondolhatóság több lehetőségre vonatkozna mint a pozitív, ugyanis a kérdés, hogy léteznek-e olyan *ideálisan* negatívan elgondolható szcenáriók, melyek *ideálisan* pozitívan nem gondolhatók el, vitatott. Chalmers az ideális elgondolhatóságon belül negatívan nem, de pozitívan elgondolható lehetőségek halmazát a „twilight zone”²⁸ névvel illeti, és –bár konkrét elköztelezőst nem tesz – lehetségesnek tartja, hogy ez a halmaz üres.²⁹

Jelen dolgozatban az erős modális racionalizmus álláspontját képviselem, a negatív elgondolhatóságba ugyanis beletartozik mindaz, ami nem tartalmaz önellentmondást, azaz minden, ami megfelel az elsőrendű logika szabályainak. Tehát ha az elgondolhatóságnak ezen típusát fogadjuk el, akkor a „Minden, ami elgondolható, az metafizikailag lehetséges” állítás összeegyeztethető a korábbi konklúziókkal.

Az előbbieken megfogalmazott két állításból már világosan következik tézisem. Ha ugyanis minden ami logikailag lehetséges, az elgondolható, és minden, ami elgondolható, az metafizikailag lehetséges, akkor minden, ami logikailag lehetséges az metafizikailag is lehetséges. Ez azt jelenti, hogy nincs olyan logikailag lehetséges világ, ami metafizikailag ne

²⁶ Chalmers 2002, 41. o.

²⁷ Chalmers 2002, 41. o.

²⁸ Chalmers 2002, 24. o.

²⁹ Chalmers 2002, 41. o.

lenne lehetséges, vagyis nem húzhatunk semmiféle határt a tulajdonságok cserélgetésénél: minden lehetséges világ létezését el kell fogadnunk.

5. A lehetséges világok ontológiai státusza

A fent elmondottakból tehát levonható a következtetés, hogy minden, ami logikailag lehetséges, az metafizikailag is lehetséges. Ha azonban elismerjük, hogy minden logikailag lehetséges világ létezik, meg kell tudnunk válaszolni azt a kérdést, hogy ezek a világok *milyen értelemben* léteznek, továbbá, azt a nem kevésbé lényeges kérdést, hogy hogyan alapozzuk meg az azonosságot, ha intuícióinknak ellentmondó eredményre jutunk, mint például Noé és Ádám esetében tulajdonságaik cserélgetésekor. A továbbiakban amellet érvelek, hogy ezen kérdések megválaszolásához nem szükséges elköteleződni a lehetséges világok ontológiai státuszára vonatkozó valamely elmélet mellett, az általam megfogalmazott tézis ugyanis kompatibilis az ebben a kérdésben kialakult mindhárom irányzat – a fikcionalizmus, az ersatzrealizmus és a genuin realizmus – nézeteivel. A fikcionalizmus szerint a lehetséges világok pusztán fikciós entitások, elménk szüleményei. Ezzel szemben az ersatz- és a genuin realizmus elmfüggetlen létezést tulajdonít a lehetséges világoknak: az ersatzrealizmus absztrakt létezőknek, a genuin realizmus pedig konkrét létezőknek tekinti őket. A következő szakaszokban bemutatom, hogy tézisem milyen módon viszonyul ezekhez az irányzatokhoz.

5.1. Fikcionalizmus

A fikcionalizmus az az elmélet, mely szerint a lehetséges világoknak nem tulajdonítható elmfüggetlen létezés. Fontos hangsúlyozni, hogy egy adott lehetséges világról mint lehetséges világról csak annyiban tudunk beszélni amennyiben kijelölünk egy másik világot is, amihez viszonyítva lehetséges az adott világ. Ha egy adott világ egy másikhoz képest lehetséges, akkor azt mondjuk, hogy az adott világ elérhető a másiktól. Az elérhetőség a világok viszonylatában tehát egy olyan reláció, ami mindig két világ között áll – vagy nem áll – fenn. Nem nehéz észrevenni, hogy mikor lehetséges világokról ejtünk szót, a világok közötti elérhetőség egy hozzárendelési viszony. Ha azt gondoljuk, hogy a lehetséges világoknak nincs reális léte, mindössze elménk szüleményeiről, fikciókról van szó, melyek tőlünk függetlenül nem léteznek, akkor a Chisholm által felvetett probléma is megoldódik, a lehetséges világok könnyen kezelhetővé válnak. Ilyenkor ugyanis alkalmazhatjuk Kripke elméletét: az a probléma ugyanis, hogy nem tudjuk mi alapozza meg a világok közötti azonosságot egyszerűen megszűnik, mégpedig két okból:

- (1) Ha fikciókról beszélünk nem feltétlenül szükséges, hogy az aktuális világ elemeivel azonosságot keressünk.
- (2) Ha az előző megfontolást figyelmen kívül hagyjuk, akkor sem vagyunk bajban, ugyanis a kikötéseinkből tudjuk, hogy aktuális világunk egy bizonyos eleméhez az adott lehetséges világ melyik elemét rendeltük hozzá. Onnan tudom, hogy az adott példában a lehetséges világban Ádámról beszélek, hogy úgy konstruáltam a lehetséges világot, hogy abban Ádámnak Noé felel meg, tehát a kikötésből válik világossá és a kikötés meg is alapozza, hogy abban a bizonyos világban aki 950 évig él, ilyen és ilyen tulajdonságokkal rendelkezik – Noé leírása – az Ádám.

Így azonban hozzárendelésekkel bármit kiköthetünk, azaz az egyetlen, ami kikötéseinket korlátozhatja az az, hogy ne lépjük át a logikai lehetőségesség határát. A metafizikai lehetőségesség tehát kiterjed a logikai lehetőségességre, és minden logikailag lehetséges világ előállíthatóvá válik, minden logikailag lehetséges világ létezését el kell fogadnunk.

Ezzel az állásponttal szemben akkor merülnek fel komoly ellenvetések, ha kiterjesztjük a lehetséges világok ontológiai státuszára vonatkozó többi irányzatra, azokra, amelyek nem pusztán fikciókként gondolják el a lehetséges világokat. Ezért az ersatzrealizmus és a genuin realizmus esetén nem hagyatkozhatunk kikötéseinkre, mint a fikcionalizmus esetében, mikor a lehetséges világokat mi konstruáljuk, hanem figyelembe kell vennünk valamely tőlünk független elvet, amely meghatározza, melyek azok a lehetséges világok, amelyek valóban léteznek, és melyek azok amelyek nem. Vagyis figyelembe kell vennünk a metafizikai lehetőségességet, mint korlátozó tényezőt, és ki kell terjesztenünk azt a logikai lehetőségességre.

5.2. *Genuin realizmus*

A lehetséges világok realitásának elfogadása két módon történhet: vagy absztrakt létezőknek – ezt képviseli az ersatz realizmus – vagy konkrét létezőknek gondoljuk őket. A genuin realizmus – David Lewis és követői elmélete – szerint a lehetséges világok ontológiai státusza éppen olyan mint az aktuális világé. Az elmélet lényegi összetevője, hogy ezek a világok egymással nem állnak téridőbeli és oksági kapcsolatban. Itt a lehetséges világok és a mi aktuális világunk – amelynek nincs kitüntetettsége, tehát az „aktuális” szó csak indexikusan értendő mint például az „én” és a „most” szavak – elemei között nem áll fenn azonosság – a lehetséges világok terminológiájában: világokon átívelő azonosság – hanem csak hasonmás-

reláció. Világokon átívelő azonosság a következő megfontolások miatt nem állhat fenn.³⁰ Ha például valaki egy adott világban otthon tanul, egy másik világban pedig sétálni megy, akkor az egyik világban fehér marad, a másikban pedig lebarnul, azaz ugyanannak az entitásnak két egymással összeférhetetlen tulajdonsága lenne. Ez azonban ellentmond a Leibniz-elvnek, mely szerint ha A azonos B-vel, akkor A-nak és B-nek minden tulajdonsága azonos. A hasonmás-reláció azon alapul, hogy megnézzük: két világban egymáshoz viszonyítva melyik az a két elem, amely a legtöbb hasonlósággal rendelkezik, és ekkor azt állítjuk, hogy egy bizonyos valaki hasonmása a másik világban valaki másnak. Itt tehát nem merül fel az probléma, hogy egyes entitások bizonyos tulajdonságait nem cserélhetjük ki, mert ha kicserélnénk, akkor már nem lehetnének azonosak, hiszen világokon átívelő azonosság a genuin realizmus szerint nincs. Lewis elméletének tehát nem kell számot adnia a lényegi tulajdonságokról. Így, mivel Lewis minden lehetséges világot létezőnek gondol – a mindent a lehető legtágabb értelmében véve – itt is igaz lesz az állítás, hogy minden lehetséges világ, amely logikailag lehetséges, lehetséges metafizikailag is.

5.3. *Ersatzrealizmus*

Az ersatzrealizmus az az irányzat, mely szerint a lehetséges világokat absztrakt létezőknek kell tekintenünk. Az elmélet képviselői számára több megoldás is kínálkozik a Chisholm által felvetett probléma megválaszolására. Ezek közül Penelope Mackie lehetséges világok közötti távolságokkal operáló elméletét emelem ki, kiegészítve azt David Kaplan világok közötti öröklődési láncokra vonatkozó elképzeléseivel.

A világokon átívelő azonosság kapcsán fontos megemlíteni, hogy az ersatzrealizmus és a hasonmáselmélet kompatibilisek egymással, tehát egy ersatzrealista nincs arra kötelezve, hogy elszámoljon az azonossággal. Azonban – ellentétben a genuin realizmussal – itt már lehetséges posztulálnunk a világokon átívelő azonosságot. Ez viszont rendkívül megnehezíti a helyzetünket: ebben az esetben ugyanis a genuin realizmushoz hasonlóan a világokat létezőnek – nevezetesen absztrakt létezőknek – tekintjük. Ezért

- (1) ha figyelembe vesszük a világokon átívelő azonosságot, akkor el kell számolnunk olyan problémákkal, melyek a genuin realizmus esetén fel sem merültek a hasonmás-reláció miatt – ilyen probléma például a

³⁰ Tózsér 2009, 187-188. o.

lényeg kérdése, azaz hogy egy entitás mely tulajdonságai cserélhetőek ki, és melyek nem.

- (2) mivel a világok tőlünk független létezők, nem alkalmazhatjuk a kikötéseknek a fikcionalizmusban bevált módszerét, ugyanis a metafizikai lehetségesek korlátozó tényezőként jelenik meg.

Ha tehát ki akarjuk terjeszteni a metafizikai lehetségesek határait a logikai lehetségesekéig, akkor be kell látnunk, hogy (i) minden (logikailag) lehetséges világ létezik, például az is amiben Arisztotelész egy kockacukor; (ii) a Chisholm által felvetett problémát kiküszöbölendő, evidenciákat kell felhoznunk a világok elemei közötti azonosság mellett. Így elkerülhetjük, hogy valamiféle individuális lényeg miatt határt kelljen húznunk, és ennek következtében egyes lehetséges világok létezésének tagadására kényszerüljünk.

Az első (i) problémára kínál megoldást többek között Penelope Mackie³¹ elmélete, amely a lehetséges világok közötti *távolság* fogalmára támaszkodik. Lássunk egy példát, hogyan is működik ez az elképzelés. Ha megkérdezzük mi lett volna Arisztotelész, ha nem lett volna filozófus, akkor nem hangzik furcsán, ha azt válaszoljuk, hogy kereskedő vagy halász, de teljesen valószínűtlennek hangzik azt mondani, hogy programozó vagy úrhajós. Viszont ha nem az aktuális világunkhoz viszonyítunk, hanem ahhoz a lehetséges világhoz, amely csak annyiban tér el a miénktől, hogy Arisztotelész nem az ókorban, hanem a 20. században él, akkor a második válasz már nem is hangzik olyan furcsán. Az a világ, amelyben Arisztotelész mondjuk úrhajós lesz két lépésben érhető el a mi világunkból: 1. Arisztotelész a 20. században él; 2. Arisztotelész nem filozófus, hanem valami más foglalkozása van. Ha a változtatásokat fokozatosan, nem túl radikális lépésekben hajtjuk végre, nem okoz problémát az egyes világok közti átmenet. Azok a lehetséges világok, melyekben Arisztotelész egy kockacukor, éppen úgy léteznek mint azok, melyekben Arisztotelész 2 cm-el magasabb; a különbség csupán annyi, hogy azok a világok, ahol kockacukor, sokkal távolabb esnek az aktuális világtól. Ez a távolság a végtelenbe tart. Az egészen radikális változásokat tartalmazó lehetséges világokról sem állíthatjuk tehát, hogy nem léteznek, csupán azt, hogy aktuális világunktól végtelen távol helyezkednek el.

Most hogy a létezésüket elismertük, azt is be kell látnunk, (ii) hogy a világokon átívelő azonosság működik ezek közt a világok közt. Mackie ebben a kérdésben extrém haecceitista, tehát azt állítja, hogy a világokon átívelő azonosságot az adott dolog haecceitas-a vagyis „ez”-

³¹ Mackie 2006, 150-168. o.

sége határozza meg. Az „ez”-ség előnye, hogy nem kell megalapozni mert ez nem egy dolog, hanem egy tulajdonság. Hátránya, hogy elég közel van a „bare identity”-hez, azaz ahhoz, hogy az azonosságot tulajdonképpen semmi sem alapozza meg, mivel ez csak egy primitív foglalom, egy „ez”-ség’. Az elmélet koherenciája miatt érdekesnek tartom Mackie távolságokkal operáló elméletét Kaplan ún. öröklődési láncainak fogalmával kiegészíteni. Ez a fogalom a „transworld heir lines”, amelyet Kaplan 1967-es, „Transworld heir lines” című cikkében³² vezetett be. A fogalmat valamiféle lényegként azonosítja, ezzel a lépésével azonban aligha érthetünk egyet, ugyanis Kaplan az öröklődési láncokat – annak ellenére, hogy lényegnek véli – relatívnak tartja, és úgy gondolja függ attól, hogy hogyan tekintünk az adott dologra és hogy mely tulajdonsága mentén indulunk el.³³ Mackie elméletének kiegészítéséhez azonban jelen dolgozat keretében David Kaplan elméletéből csak arra van szükségem, hogy ha például az aktuális világra tekintünk mint kiindulópont, akkor nem olyan mértékben megalapozott az „ez”-ség egy távolabbi világ esetén mint egy közelebbi esetén – mivel itt is számít, hogy egy lehetséges világ valamihez képest lehetséges –, és ezért érdemes figyelembe venni az utat, amin eljutunk egy távolabbi lehetséges világba. Az öröklődési láncok biztosítják ezt az utat, ezzel tehát megerősíthetjük az azonosság megalapozottságát Mackie – ettől függetlenül is védhető – elméletében.

6. Ellenvetések

Most rátérek a tézisemmel szemben megfogalmazható néhány lehetséges ellenvetés ismertetésére és megválaszolására. Elsőként azt foglalom össze, hogy a határ eltörlése, milyen változásokat hoz létre azon elméletekben, melyekben használják, ezután megvizsgálom a tézisemmel kapcsolatban felmerülő nyelvfilozófiai problémákat, valamint a matematikai, illetve ezen belül a geometriai, nehézségeket és végül kitérek elképzelésem kontraintuitivitására.

6.1. A határ hiánya

Komoly ellenvetésnek tekinthető tézisemmel szemben – tudniillik, hogy (az ellentmondásosságot nem számítva) nem korlátozhatjuk a lehetséges világok létezését – az a tény, hogy több elmélet is rendszeresen támaszkodik arra a határra, mely tézisem igazsága

³² Kaplan 1967, 100. o.

³³ Kaplan 1967, 101. o.

esetén nem létezik. A lehetséges világok ugyanis magyarázó elvként működnek, mikor a szükségszerűség és lehetőségesség fogalmát vizsgáljuk. Ha tézisem megáll, akkor viszont ebben a kontextusban semmit sem tudunk mondani a szükségszerűség mibenlétéről.

Mikor a lehetséges világok létezését az egyes elméletekkel összhangban próbáltam meg igazolni, és a világokon átívelő azonosság mellett szóló evidenciákat soroltam fel, egyben valamiféle megoldást adtam az imént felvetett problémára is, ami a szükségszerűség fogalmának használatában gyökerezik. Azok ugyanis, akik határt szabnak a lehetséges világok létezésének, ezt a fogalmat a *metafizikai* szükségszerűséggel tekintik azonosnak. Korábban azonban amellet érveltem, hogy ez a fogalom valójában a *logikai* szükségszerűséggel azonos. Tehát ugyanarról a fogalomról van szó, csak hogy más elméletek képviselői ezt jóval tágabb értelemben alkalmazzák, én pedig – belátva, hogy csak az lehet szükségszerű metafizikailag, ami logikailag is az – leszűkítettem a szükségszerűség határait, ezáltal viszont kitágult a lehetséges világok köre. Tehát tézisem szerint csak az szükségszerű, ami logikailag szükségszerű. Ahogy korábban láttuk, Kripke szerint a logikai szükségszerűségen kívül létezik még metafizikai szükségszerűség is, amely alkalmazható a modalitásra vonatkozó kijelentéseinkre. Ezzel szemben azt állítom hogy a logikai szükségszerűségen kívül, attól különböző, metafizikai szükségszerűség nem létezik, a logikai szükségszerűség – eleve a logika – viszont nem mond semmit az empirikus összefüggésekről. Eszerint tehát azt se mondhatjuk, hogy a víz *szükségképpen* H₂O.

A határ eltörlésével kapcsolatban szemantikai ellenvetések is felmerülnek. Kripke a tulajdonnevek szemantikája kapcsán felveti azt a kérdést, hogy mik az igazságfeltételei a kontrafaktuális állításoknak; például annak, hogy „Arisztotelész költő.” Erre mondhatjuk, hogy van egy lehetséges világ, amiben Arisztotelész költő, és megalapozhatjuk a két világ Arisztotelésze között az azonosságot (mint az ersatzrealizmusról szóló részben említettem); vagy – Lewis-t követve – mondhatjuk, hogy itt egy hasonmás-relációra kell gondolni, stb.

Kripke azonban előfeltevésként kezeli, hogy az anyagnevek és a tulajdonnevek merev jelölők, tehát amit jelölnek, azt szükségszerűen jelölik (tulajdonnevek esetén például „Arisztotelész” a szóbanforgó filozófust, vagy anyagnevek esetén például a „víz” az ismert folyadékot). Ezért nem lehetséges, hogy igaz legyen egy ilyen, vagy ehhez hasonló állítás, hogy „A víz XYZ.” – a víz ugyanis szükségszerűen H₂O. Putnam hasonló álláspontot fogalmaz meg *A „jelentés” jelentése*³⁴ című cikkében. Ebből az következik, hogy a tulajdonnevek és az anyagnevek szemantikájához esszencialista ontológiára van szükség.

³⁴ Putnam 1975, 215-272. o.

Ha ezt elfogadjuk, végül arra az álláspontra lyukadnánk ki, hogy azért van lényeg, mert az anyagnevek / tulajdonnevek értelmessége megköveteli, hogy a megnevezett létezőknek legyen lényegük. Ez a követelmény viszont azt a – meglehetősen abszurd – álláspontot eredményezné, hogy a metafizika igazságai a szemantikából következnek. Más szóval: nem metafizikai megfontolásokból fogadjuk az esszencialista álláspontot a lehetséges világokkal kapcsolatban, hanem bizonyos szemantikai megfontolások alapján. Ez az álláspont azonban tarthatatlan: nem a szemantika határozza meg a metafizikát. A metafizika ugyanis alapvetőbb a többi diszciplínánál; ezért épp fordítva: a szemantikának kell igazodnia a metafizikához.³⁵

Akik hasonlóan vélekednek, és nem szeretnének szemantikai problémákkal bíbelődni a lehetséges világokkal kapcsolatos nézeteik kifejtésekor, azok fogalmazhatnak akár úgy is, hogy nem a víz lesz XYZ egy lehetséges világban, hanem csak a vízszerű anyag,³⁶ azaz az anyag, ami a tengerekben és az óceánokban van, ami a csapból folyik, ami csapadékként a felhőkből hullik stb. Ekkor az aktuális világban víznek nevezett anyag minden tulajdonságával rendelkező folyadék lesz a kontrafaktuális világban XYZ, tehát nem kell azt állítanunk, hogy a víz XYZ, és nem H₂O; magyarul, tudunk erről a kontrafaktuális tényről értelmesen beszélni anélkül, hogy a szemantika merev jelölőkre vonatkozó elméletével ellentmondásba kerülnénk.

6.2. Matematikai és geometriai problémák

Egy másik lehetséges ellenvetés az, hogy léteznek olyan propozíciók vagy entitások – mint például a kerek négyszög – melyek logikailag lehetségesek, bár talán nem gondolhatóak el, és nem lehetségesek metafizikailag. Azonban a „létezik kerek négyszög” és a hozzá hasonló dolgokról szóló állítások igazsága mégis épp annyira lehetséges logikailag amennyire az „Arisztotelész egy kockacukor” kijelentés igazsága is logikailag lehetséges. Van azonban egy lényeges különbség. Lehetséges egy olyan – bár nagyon távoli – világ, amelyben Arisztotelész kockacukor. Viszont nem lehetséges olyan világ, amelyben kerek négyszögek vannak. Mégpedig a következő megfontolásból. Ahhoz, hogy elfogadjuk, hogy a kerek négyszög és a hozzá hasonló matematikailag vagy geometriailag ellentmondásos entitások létezése – vagy a hozzájuk kapcsolódó propozíciók igazsága – nem lehetséges metafizikailag, de emellett továbbra is állíthassuk, hogy minden, ami logikailag lehetséges, az metafizikailag is lehetséges, el kell fogadnunk a logicizmus egyik fő tételét, azt nevezetesen, hogy a

³⁵Vö. Lowe 2008, 23. o.

³⁶ „watery stuff”, Chalmers 2002, 14. o.

matematika redukálható a logikára. Ha ugyanis ez igaz, vagyis a matematikai állítások visszavezethetők logikai állításokra, akkor a matematikai ellentmondások a logika szerint is ellentmondások, tehát akkor a kerek négyszög logikailag nem lehetséges, és ezért tézisem szerint metafizikailag sem lehetséges.³⁷

6.3. Konstraintivitás

A lényegfogalom tagadásával és az összes logikailag lehetséges világ elfogadásával szemben leggyakrabban felhozott ellenvetés, hogy ellentmond természetes intuícióinknak.

Adams például abszurdnak gondolja az efféle álláspontokat, és így fogalmaz:³⁸

[H]a nem bízhatunk intuícióinkban, hogy nem lehettünk volna... [plutónium atomok, zajok, futball meccsek, játékok, helyek vagy idők] akkor valószínűleg a *de re* modalitások tanulmányozása teljes időpocsékolás.³⁹

Az intuíciónkra történő hivatkozás, azonban korántsem elegendő. Nézzük meg például a fizikai tárgyak időbeli változásának problémáját. Az emberek többsége az alább felsorolt három állítást elfogadná igaznak, hiszen ezek mindegyike megfelel természetes intuícióinknak.⁴⁰ A három állítás a következő:

- (1) A fizikai tárgyak időben azonosak. (pl. egy adott asztal ma ugyanaz mint tegnap)
- (2) A fizikai tárgyak képesek megváltozni. (pl. ha letörök egy darab az asztal sarkából, attól még az ugyanaz az asztal marad)
- (3) Leibniz törvénye: Ha A azonos B-vel, akkor A-nak és B-nek minden tulajdonsága azonos.

Könnyen belátható, hogy a három állítás együttesen inkonzisztens, ezért ha valamit mondani szeretnénk a tárgyak időbeli létezéséről, akkor bármely álláspontot fogadjuk is el, legalább

³⁷ Itt fontos megjegyezni, hogy egy elköteleződést kellett tennem a logicizmus mellett, és ki kell kötnöm azt is, hogy ebben a kérdésben bizonyos álláspontoktól például a Meinongianizmustól elhatárolódom. Ez azonban nem jelent túlzott megszorításokat, amik álláspontom tarthatatlanná tennék.

³⁸ Mackie 2006, 152. o.

³⁹ „[I]f we cannot trust our intuition that we could not have been . . . [plutonium atoms, noises, football games, places, or times] then it is probably a waste of time to study *de re* modalities at all.”

⁴⁰ Tózsér 2009, 21. o.

egy vonatkozásban fel kell adnunk természetesen intuíciónkat, és annak ellentmondó állítást kell elfogadnunk.

A kortárs analitikus filozófia tele van ehhez hasonló paradoxonokkal, ezért be kell látnunk, hogy intuícióink nem határozhatják meg döntően egy problémával kapcsolatos álláspontunkat. Azt persze nem állítom, hogy az intuícióknak semmi jelentőségük nincs, csak azt, hogy nem lehet rájuk kritikátlanul hivatkozni. Azaz az intuíciók továbbra is szükségesek, nélkülük ugyanis semmiféle érvelés nem lehetne működőképes. Előfordulhat azonban, hogy más szempontokat nagyobb hangsúllyal kell figyelembe vennünk álláspontunk kialakításakor és revideálnunk kell intuícióinkat. Lewis⁴¹ például egyenesen azt állítja, hogy egy elmélet elfogadásakor nem azt kell figyelembe vennünk, hogy az adott elmélet mennyire felel meg intuícióinknak, hanem hogy mekkora magyarázóerővel bír, azaz hogy hány releváns metafizikai kérdést képes úgy megválaszolni, hogy közben minél kevesebb problémás elköteleződéssel jár.

Mások szerint viszont már egyáltalán lehetséges világokról beszélni is kontraintuitív; és ez is egyféle válasz Adams ellenvetésére. Ha viszont elfogadjuk a lehetséges világok létezését, akkor kevésbé kontraintuitív azt gondolni, hogy ha az aktuális világon kívül létezik akár csak egyetlen egy lehetséges világ, akkor már létezik az összes, mint azt állítani, hogy léteznek lehetséges világok, de csak egy bizonyos határig, és azon túl már nem fogadhatjuk el létezésüket. Az hogy hol húzzuk meg ezt a határt ugyanis kontingens, másképp fogalmazva: önkényes. Felelőtlenségnek gondolom egy ilyen szempontok alapján felállítani az egész *de re* modalitást.

7. Konklúzió

Dolgozatomban kísérletet tettem a metafizikai lehetőségesség kiterjesztésére. Az állítást, mely szerint minden, ami logikailag lehetséges metafizikailag is lehetséges, a következő két premisszával támasztottam alá: (1) minden, ami logikailag lehetséges, az elgondolható; (2) minden, ami elgondolható, az metafizikailag lehetséges. Az első állítást a logika empirikus adatoktól való függetlensége alapozza meg, a második állításhoz pedig Chalmers gondolatmenetére támaszkodtam, melynek fő momentuma az elsődleges és a másodlagos elgondolhatóság illetve lehetőségesség megkülönböztetése.

⁴¹ Tözsér 2009, 182-183. o.

A logikai lehetséges metafizikaira való kiterjesztése után pedig megmutattam miképp kezelhető ez a kiterjesztés a lehetséges világok ontológiai státuszára vonatkozó különféle elméletekben. Ha fikcionalisták vagyunk akkor a kikötés biztosítja a világokon átívelő azonosságot, ha genuin realisták, akkor a hasonmás-reláció áll fenn, ha pedig ersatzrealisták vagyunk, akkor a lehetséges világok közötti öröklődési láncok fogalmával bővített, távolságokat használó extrém haecceitizmus ad megoldást a problémára.

Ezután rátértem a dolgozatommal kapcsolatban felmerülő esetleges ellenvetések tárgyalására, kitérve a szemantikai és a matematikai problémákra valamint a kontraintuitivitásra.

Irodalomjegyzék

- ADAMS, Robert Merihew 1979, „Primitive Thisness and Primitive Identity”, *The Journal of Philosophy*, (76) 1., 5-26
- CHALMERS, David 2004, “Epistemic Two-Dimensional Semantics”, *Philosophical Studies*, (118) 1–2, 153–226
- CHALMERS, David John 2002, „Does Conceivability Entail Possibility?” Oxford University Press, 145-200
- CHISHOLM, Roderick Milton 1967, „Identity through possible worlds: some questions”, *Noûs* (1), 1-8
- FINE, Kit 1992, „Essence and Modality”, *Philosophy*,
<http://philosophy.fas.nyu.edu/docs/IO/1160/essence.pdf> (letöltés dátuma: 2015. 01. 06)
- COHEN, Marc 2008, „Kripke: >>Naming and Necessity<<”
<http://faculty.washington.edu/smcohen/453/KripkeNamingDisplay.pdf> (letöltés dátuma: 2015. 01. 06)
- KAPELNER, Zsolt 2013, „Egy lényegfogalom meghaladása”, *Első Század*, (3), 359-380
- KAPLAN, David 1967, „Transworld heir lines”, *The Possible and the Actual*, Cornell University Press, 88-109
- KRIPKE, Saul 2007, *Megnevezés és szükségszerűség*, Akadémiai Kiadó
- LOWE, Edward Jonathan 2003, „Individuation”, Oxford University Press, 75-95
- LOWE, Edward Jonathan 2008, „Two Notions of Being: Entity and Essence”, *Philosophy* 83, 23-48
- MACKIE, Penelope 2006, *How things Might Have been*, Oxford University Press, 18-46, 150-168
- PAUL, Laurie Ann 2004, „The Context of Essence”, *Australian Journal of Philosophy*, (82) 1, 170-184
- PUTNAM, Hilary 1975, „The Meaning of ‘Meaning’ Mind, Language, and Reality, Cambridge, University Press, 215-272
- Stanford Encyclopedia of Philosophy 2007, „The Epistemology of Modality”, *Conceivability-Based Accounts c. fejezet*
<http://plato.stanford.edu/entries/modality-epistemology/#ConBasAcc>
- TAHKO, Tuomas 2012, „The Epistemology of Essence”,
<http://www.ttahko.net/papers/epistofessence.pdf> (letöltés dátuma: 2015. 01. 06)
- TÖZSÉR, János 2009 *Metafizika*, Akadémiai Kiadó, 17-26, 169-205

YABLO, Stephen 2004, „Is Conceivability a Guide to Possibility?”, University of Michigan
<http://www.mit.edu/~yablo/isconposs.pdf> (letöltés dátuma: 2015. 01. 06)